

NHỮNG YẾU TỐ LIÊN QUAN TỚI NGHIÊN CỨU SINH ẢNH HƯỞNG TỚI CHẤT LƯỢNG LUẬN ÁN TIẾN SĨ

GS.TSKH. Ngô Thế Thi

Về tình hình đào tạo tiến sĩ (TS) nói chung và TS kiến trúc nói riêng thời gian qua đã đạt được những kết quả đáng ghi nhận nhưng cũng còn nhiều vấn đề tồn tại, yếu kém liên quan tới chất lượng đào tạo TS mà dư luận xã hội quan tâm phê phán. Chất lượng đào tạo TS phụ thuộc nhiều yếu tố, như: chất lượng nghiên cứu sinh (NCS), chất lượng người hướng dẫn, mục tiêu, phương pháp đào tạo, tổ chức và quản lý đào tạo, cơ sở vật chất phục vụ đào tạo, đào tạo gắn với nghiên cứu khoa học và sản xuất, quan niệm về chất lượng luận án và cách đánh giá luận án, chính sách sử dụng cán bộ được đào tạo, v.v...

Hiện nay dư luận xã hội đang rất quan tâm và bất bình với chất lượng đào tạo TS thông qua chất lượng luận án TS. Trong các cuộc hội nghị, hội thảo, trên các phương tiện thông tin đại chúng cũng như trong cuộc sống hàng ngày, chúng ta thường nghe các cụm từ: TS rớt, TS giấy, TS hàng mã, bằng rớt, trang sức bằng luận án TS, v.v...

Tình trạng chất lượng luận án kém và các TS được đào tạo không đáp ứng yêu cầu của xã hội là do đâu? Tất nhiên có nhiều nguyên nhân: do NCS, do người hướng dẫn, do tổ chức và quản lý đào tạo,... Nhưng rõ ràng và đầu tiên là do chính bản thân người nghiên cứu (NCS). Những yếu tố liên quan tới NCS ảnh hưởng tới chất lượng đào tạo TS nói chung và chất lượng LA nói riêng có thể nêu ra rất nhiều, ví dụ: trình độ chuyên môn, ngoại ngữ, phương pháp học tập, nghiên cứu; sự đam mê, hứng thú làm khoa học; tư cách đạo đức; mục đích và động cơ học tập, nghiên cứu; tinh thần, thái độ và tác phong làm việc; điều kiện, hoàn cảnh công tác; sự chuẩn bị cho việc làm NCS, v.v...

Vài nét về thực trạng NCS:

Chúng ta không phủ nhận đa số NCS có trình độ chuyên môn tốt, có hoài bão làm khoa học, có mục đích và động cơ nghiên cứu trong sáng, có tư cách trung thực và thái độ làm việc nghiêm túc. Nhưng đã đến lúc chúng ta nên thẳng thắn nhìn vào sự thật, những mặt yếu của NCS hiện nay để tìm cách khắc phục, nhằm góp phần nâng cao chất lượng luận án TS, đem lại sự nghiêm túc và công bằng trong đào tạo TS theo đúng bản chất và mục đích cao đẹp của nó.

Theo tài liệu tổng kết của một cơ sở đào tạo TS kiến trúc-xây dựng cho thấy:

Sau 20 năm đào tạo, nhà trường tuyển được 178 NCS, trong đó:

- Số NCS đã hoàn thành và bảo vệ luận án: 70 người,
- Số NCS đã quá hạn, không hoàn thành luận án, trả về cơ quan cũ: 34 người,
- Số NCS bị từ chối đào tạo: 25 người,
- Số NCS không được chấp nhận luận án: 3 người,
- Số NCS đang tiếp tục học tập tại trường: 46 người.

Như vậy, trong số 132 người đã kết thúc việc học tập thì có 62 người không hoàn thành được luận án (gần 47%)! Những con số này không đáng ngạc nhiên nhưng chúng làm cho chúng ta phải suy nghĩ! Người ta có thể đặt câu hỏi: Việc tuyển chọn NCS có đúng đối tượng và có chính xác không? NCS được tuyển chọn có đáp ứng yêu cầu đào tạo và có đủ điều kiện để học tập không? Việc quản lý NCS trong quá trình học tập-nghiên cứu như thế nào? Vì sao NCS phải kéo dài thời gian? hoặc phải bỏ cuộc? Vì sao NCS không thể hoàn thành luận án hoặc không thể hoàn thành luận án đạt yêu cầu? Trách nhiệm của người hướng dẫn và của người quản lý ra sao? V.v...

Trong báo cáo tổng kết công tác đào tạo sau đại học năm 2005 của Bộ GD&ĐT có nhận xét:

- Một số cơ sở đào tạo trong tuyển sinh còn chạy theo số lượng, chưa chú trọng chất lượng; tổ chức thi tuyển sinh chưa nghiêm, chưa ngăn chặn được các hiện tượng vi phạm quy chế thi cử; các điều kiện dự tuyển được sử lý mang tính đối phó với quy chế để tuyển đủ chỉ tiêu mà chưa hướng tới chất lượng thực sự, đặc biệt trong việc đánh giá các công trình đã công bố và đề cương nghiên cứu của thí sinh.

- Về quản lý NCS: ...khá nhiều NCS hầu như không có mặt tại cơ sở đào tạo, không tham gia các hoạt động giảng dạy, nghiên cứu khoa học, sinh hoạt chuyên môn, học thuật của bộ môn; không có sự kiểm soát, đánh giá thường xuyên về tiến độ công việc, kế hoạch nghiên cứu và triển vọng của đề tài, tình hình và khả năng hoàn thành luận án để có cơ sở phân loại, sàng lọc NCS trong quá trình đào tạo. Do đó việc hoàn thành luận án, bảo vệ luận án mang nặng tính hành chính, mất đi tính học thuật cần thiết. Đây là khâu quan trọng nhất quyết định chất lượng của một luận án TS nhưng hầu như bị thả nổi!?

Để hiểu rõ hơn những vấn đề bất cập có liên quan tới NCS, chúng ta thử tìm hiểu thực tế và trả lời một số câu hỏi sau:

- *NCS, họ từ đâu tới?* Đối tượng NCS hiện nay ở nước ta rất đa dạng, họ có thể đến từ các cơ quan, doanh nghiệp nhà nước, các cơ sở tư nhân hoặc hành nghề tự do; Họ có thể là những người làm nghiên cứu, giảng dạy, tư vấn, thiết kế, quản lý, thi công,...Như mọi người đều biết, mục đích của đào tạo TS là đào tạo những người làm nghiên cứu khoa học và giảng dạy ở trình độ cao. Nhưng thực tế có nhiều NCS không làm nghiên cứu và giảng dạy và dự kiến trong tương lai của họ cũng không làm nghiên cứu và giảng dạy nhưng họ vẫn làm NCS!?

- *Yêu cầu đối với công việc của NCS?* hay *Vì sao họ đi làm NCS?* Nhiều người đi làm NCS theo yêu cầu của cơ quan, trường học, nơi đang công tác, theo sự đòi hỏi và thúc bách của công việc hoặc theo yêu cầu chuẩn hoá cán bộ. Nhưng trong thực tế, cũng có nhiều người đi làm NCS là theo nguyện vọng cá nhân, không xuất phát từ nhu cầu nghiên cứu, phát triển sản xuất của các cơ quan, doanh nghiệp. Họ không có sự ràng buộc với cơ quan, doanh nghiệp nơi công tác về công việc và tất nhiên cả về tài chính. Phần lớn họ phải tự túc mọi chi phí cho việc học tập. Vì không bị ràng buộc về nhiệm vụ, trách nhiệm và kinh phí đối với nhà nước hoặc tập thể, nên việc học tập nghiên cứu của họ

chỉ phụ thuộc hứng thú cá nhân, danh vọng cá nhân! Nếu những cái đó không còn nữa thì họ cũng không cần NCS làm gì!?

- *Về trình độ chuyên môn của NCS?* Đa số NCS là những người có trình độ chuyên môn, ngoại ngữ tốt, được đào tạo có hệ thống, đã từng tham gia nghiên cứu khoa học. Nhưng cũng có nhiều NCS chưa đáp ứng những yêu cầu chuyên môn cần thiết: Họ không phải là những người giỏi ở các cấp học, giỏi trong công tác chuyên môn, đặc biệt là giảng dạy và nghiên cứu khoa học; Phần lớn họ không phải là những người ấp ủ hoài bão, say mê nghiên cứu khoa học và chưa có sự chuẩn bị tốt cho việc làm NCS.
- *Về sự chuẩn bị cho việc làm NCS?* Phần lớn NCS chưa có sự chuẩn bị tốt trước khi bắt đầu làm NCS, về: kiến thức chuyên môn, ngoại ngữ, phương pháp học tập-nghiên cứu, phương hướng NC, đề tài NC, tư liệu, tài liệu phục vụ NC, thu xếp công việc, thời gian cho việc NC,...Phần lớn họ chưa tìm hiểu để nắm được mục đích của việc đào tạo TS, bản chất và ý nghĩa của một luận án TS, họ không hiểu những điều kiện cần có của một NCS cũng như trình độ và phẩm chất cần có của một TS.
- *Về mục đích và động cơ học tập- nghiên cứu của NCS?* Đa số NCS có mục đích và động cơ học tập đúng đắn, lành mạnh: nghiên cứu để mở mang kiến thức, nâng cao trình độ chuyên môn, rèn luyện và nâng cao trình độ về phương pháp và kỹ năng nghiên cứu khoa học, để hoàn thành một luận án có chất lượng cao và để thực sự trở thành người làm khoa học có trình độ cao cống hiến cho sự nghiệp phát triển khoa học và đào tạo của đất nước. Nhưng trong thực tế cũng có những người đi làm NCS không phải với mục đích trên mà vì các mục đích và động cơ khác, như: để có cái bằng TS và với cái bằng TS họ hy vọng có thể: thăng quan, tiến chức, chạy theo yêu cầu chuẩn hoá cán bộ về bằng cấp, tìm được việc làm hoặc chỗ làm tốt hơn, kiếm tiền dễ hơn, hoặc trang sức cho thương hiệu, v.v...; để được tiếng với đồng nghiệp, bạn bè, họ hàng; để làm gương cho hậu thế; để lấp thời gian trống trong khi chưa có chỗ làm ổn định! ...Ngoài ra, cũng có người quan niệm đơn giản: đi làm NCS để bổ xung kiến thức theo kiểu “nâng cao dân trí”? Chính vì những mục đích và động cơ lệch lạc này mà nhiều người nghĩ rằng việc đi làm NCS là đơn giản, thích đi thì đi, thậm chí ngộ nhận ai tốt nghiệp đại học hay cao học đều có quyền và có thể đi làm NCS!? Họ lao vào làm NCS mà không biết tự lượng sức mình trước một thử thách lớn cũng như không biết hậu quả sẽ như thế nào! Họ không cần biết mục đích đào tạo NCS là gì? muốn làm NCS phải có điều kiện gì? yêu cầu đối với người tốt nghiệp NCS như thế nào? Họ không hiểu rằng để phục vụ cho việc làm NCS của họ cần bao công sức và thời gian của nhiều người khác! như bộ trưởng Bộ GD&ĐT Nguyễn Thiện Nhân, trong hội nghị tổng kết công tác đào tạo sau đại học tại Đà Nẵng (26/8/2006) có nói: “Bằng TS không phải vật trang sức! Anh thực sự muốn cống hiến cho khoa học ở trình độ cao thì hãy làm TS. Đừng chạy theo bằng cấp mà làm khổ nhiều người!”

Thực tế cho thấy, ngoại trừ một số trường hợp, do có những khó khăn đột xuất về điều kiện sức khoẻ, về hoàn cảnh gia đình hoặc hoàn cảnh công tác, phải bỏ dở công việc nghiên cứu một cách chính đáng; còn nói chung những người có trình độ chuyên môn yếu, mục đích và động cơ học tập không đúng, không ý thức được ý nghĩa và bản chất của việc làm NCS, thường không vượt qua được những khó khăn thử thách trong quá trình học tập bằng chính trình độ và lao động của mình! Họ thường học tập theo kiểu đối phó, hình thức và loay hoay đi tìm sự may rủi, bắt đầu từ việc chọn trường dễ vào, chọn người hướng dẫn dễ dãi, thân quen, có chức có quyền, chọn đề tài chung chung, nặng về định tính, cần ít công sức điều tra khảo sát, tránh tiếp xúc và tiếp thu ý kiến chuyên gia,...đến tìm cách tác động vào người hướng dẫn, các đối tác có liên quan và thành viên các hội đồng, v.v...Họ thường không đủ quyết tâm thu xếp công việc, thời gian để tập trung cao độ trí tuệ và cảm hứng cho nghiên cứu và luận án. Và kết quả là họ không thể hoàn thành kế hoạch, tiến độ nghiên cứu và luận án theo quy định, hầu hết phải xin kéo dài thời gian, thậm chí bỏ cuộc một cách dễ dàng hoặc hoàn thành luận án bằng mọi cách cho đủ thủ tục, thậm chí có thể nhờ vả hoặc copy, sao chép!? Nếu luận án may mắn được thông qua thì sau khi tốt nghiệp, họ cũng không làm NCKH được vì mọi suy nghĩ và hành động của họ đều trái với khoa học, đây là chưa nói họ có thực sự muốn trở thành những người làm NCKH chân chính hay không? Thật bi hài, khi những người tốt nghiệp TS như thế lại đi hướng dẫn, đào tạo thế hệ làm NCKH hoặc NCS tiếp theo, để rồi lại cho ra lò những người làm NCKH và những TS kém hơn! Tính cộng hưởng và lan truyền của những hậu quả tiêu cực này thật nguy hiểm mà xã hội phải gánh chịu!?

Về mục tiêu và yêu cầu đào tạo TS:

Để có cơ sở phân tích, đánh giá hiện trạng và thống nhất quan điểm định hướng phát triển cho tương lai, chúng ta nên nhắc lại mục tiêu và yêu cầu đào tạo TS.

Trong quy chế đào tạo sau đại học theo quyết định số 18/2000/QĐ-Bộ GD&ĐT, điều 2: *Mục tiêu đào tạo TS* có ghi rõ: “TS phải có trình độ cao về lý thuyết và thực hành; có năng lực sáng tạo, độc lập nghiên cứu; có khả năng hướng dẫn NCKH và hoạt động chuyên môn; có khả năng phát hiện và giải quyết được những vấn đề khoa học-công nghệ.”

Để làm rõ và cụ thể hoá những nội dung trên, trong dự thảo quy chế đào tạo TS mới sẽ ban hành, điều 2: *Đối tượng, mục tiêu và yêu cầu đào tạo TS* có ghi rõ:

1. Trình độ TS là bậc đào tạo giành cho những người có bằng thạc sĩ hoặc bằng tốt nghiệp đại học hệ chính quy loại giỏi trở lên.
2. Mục tiêu đào tạo TS nhằm trang bị kiến thức trình độ cao, nâng cao khả năng nghiên cứu nhằm xây dựng đội ngũ những người làm khoa học có trình độ cao, có phẩm chất chính trị, đạo đức, có ý thức phục vụ nhân dân, đáp ứng yêu cầu phát triển kinh tế-xã hội, khoa học-công nghệ của đất nước.
3. Học vị TS được cấp cho người có kiến thức trình độ cao, hoàn thành luận án chứa đựng những sáng tạo và kiến giải, làm sáng tỏ các tri thức giúp cho việc

phát triển hay mở rộng những vấn đề quan trọng của một ngành khoa học thông qua các nghiên cứu sáng tạo, mới mẻ, độc đáo.

Người có học vị TS phải có khả năng hình thành các ý tưởng, xây dựng và tổ chức thực hiện các đề tài hay dự án nghiên cứu có thể tạo ra những khái niệm mới, tri thức mới có giá trị khoa học và thực tiễn.

Người có học vị TS phải có những phẩm chất cần thiết đáp ứng yêu cầu của công việc; được hoàn chỉnh và nâng cao kiến thức cơ bản, có hiểu biết sâu về kiến thức chuyên môn; có năng lực sáng tạo, độc lập nghiên cứu; có khả năng phát hiện và đánh giá những vấn đề khoa học phức tạp và có khả năng giải quyết những vấn đề khoa học-công nghệ đặt ra trong lĩnh vực chuyên ngành.

Như vậy mục tiêu và yêu cầu đặt ra đối với việc đào tạo TS là rất cao! Và ở đây phải trả lời câu hỏi: Yêu cầu và điều kiện đối với một NCS phải như thế nào?

Yêu cầu và điều kiện đối với một NCS:

Kinh nghiệm đào tạo nhiều năm cho thấy, để thực hiện được các mục tiêu và yêu cầu đào tạo TS đã đề ra cũng như do tính chất phức tạp và yêu cầu cao của việc học tập nghiên cứu đòi hỏi người NCS phải có những điều kiện và khả năng sau đây thì mới có thể hoàn thành nhiệm vụ học tập nghiên cứu và hoàn thành một luận án có chất lượng:

- Phải có kiến thức cơ bản vững và chuyên môn giỏi, có kết quả học tập giỏi qua các cấp học, có khả năng tiếp thu phương pháp học tập nghiên cứu ở trình độ cao.
- Phải đam mê, hứng thú làm NCKH, có ước mơ trở thành người làm khoa học ở trình độ cao, có óc tưởng tượng sáng tạo, luôn nỗ lực học tập, tìm tòi cái mới, không ngại khó khăn, kiên trì, quyết tâm đạt tới mục tiêu bằng năng lực thực sự của mình.
- Có tư cách đạo đức tốt: trung thực, thẳng thắn, khách quan, thực sự cầu thị và có lương tâm khoa học.
- Có động cơ học tập nghiên cứu trong sáng, lành mạnh là học tập nghiên cứu để trở thành người làm khoa học ở trình độ cao cống hiến cho sự phát triển khoa học của đất nước.
- Có khả năng học độc lập, có thói quen tự học, tự nghiên cứu; có tính chủ động và sáng tạo trong công việc, không dựa dẫm, trông chờ vào sự hỗ trợ từ bên ngoài; có khả năng tập trung cao độ cho luận án khi cần thiết; có tác phong làm việc khoa học, nghiêm túc, chuẩn xác.
- Có khả năng tự điều chỉnh, thích nghi với môi trường sống và làm việc mới, tức là có khả năng chuyển từ môi trường làm việc bình thường sang môi trường học tập nghiên cứu hoặc môi trường vừa làm vừa học tập nghiên cứu.
- Có đủ nghị lực và quyết tâm thu xếp công việc, thời gian cho việc nghiên cứu và hoàn thành luận án, không bị những công việc đời thường chi phối làm phân tán tư tưởng, sức lực và thời gian!
- V.v...

Thực tế nhiều năm qua cho thấy, với những NCS đáp ứng được những yêu cầu và điều kiện trên, có sự chuẩn bị tốt đều có thể đi đến đích và hoàn thành luận án có chất lượng. Còn ngược lại, với những NCS không đáp ứng những yêu cầu và điều kiện trên và không có sự chuẩn bị tốt thường gặp rất nhiều khó khăn, trực trặc trong nghiên cứu và khó hoàn thành luận án có chất lượng. Vì vậy việc làm rõ những yêu cầu và điều kiện trên sẽ giúp xem xét đánh giá thực trạng NCS hiện nay, sẽ giúp cho người làm tổ chức và quản lý đào tạo sau đại học kiểm tra lại các khâu tuyển sinh và quản lý NCS trong quá trình học tập nghiên cứu ở nhà trường; và cũng chính những yêu cầu và điều kiện này sẽ giúp cho NCS cũng như những người dự định hoặc muốn làm NCS tự xem xét đánh giá thực lực và hoàn cảnh của mình xem có đủ điều kiện để làm NCS hay không?

Như mọi người đều biết, việc làm luận án TS, một công trình NCKH, là việc làm khó khăn, phức tạp, vô cùng vất vả, đòi hỏi phải có sự chuẩn bị kỹ càng và quyết tâm cao! Luận án TS là kết quả của một quá trình lao động thực sự nghiêm túc, thể hiện trình độ và khả năng làm việc khoa học của một NCS. Đó là một quá trình đam mê, sáng tạo, nỗ lực tìm tòi nghiên cứu, vượt qua mọi khó khăn để đạt tới mục tiêu của mình. Mặt khác, làm một luận án TS là một việc làm khoa học có ý nghĩa cao đẹp, với những giá trị tri thức và đạo đức thật, chứ không phải là sự cóp nhặt, “ăn cắp” kiến thức của người khác! Luận án TS là kết quả của một quá trình lao động sáng tạo và trung thực, do chính mình làm ra vì sự phát triển của khoa học, chứ không phải là một quá trình chạy trốn, xoay sở vì danh tiếng hão hoặc vì những động cơ tầm thường khác.

Tóm lại, NCS là chủ thể, là trung tâm của mọi hoạt động trong quá trình đào tạo TS. Và chính NCS là nhân tố quyết định chất lượng đào tạo TS cũng như chất lượng luận án TS. Vì vậy để đạt được mục tiêu và yêu cầu đào tạo những người làm khoa học ở trình độ cao, đòi hỏi người NCS phải đáp ứng những yêu cầu và điều kiện nhất định về chuyên môn, sự đam mê NCKH, về tư cách đạo đức và phải có động cơ học tập nghiên cứu trong sáng, lành mạnh.

Trên đây chỉ là một số vấn đề bất cập có liên quan tới NCS ảnh hưởng tới chất lượng đào tạo TS cũng như chất lượng luận án TS mà chúng tôi muốn nêu ra để bước đầu cùng nhau trao đổi, cùng nhau tìm cách khắc phục, nhằm tạo nên những chuyển biến tích cực trong các khâu có liên quan tới NCS như: Tuyển sinh, định hướng dư luận xã hội, giáo dục đạo đức, động cơ học tập nghiên cứu, hướng dẫn, quản lý và đánh giá NCS,...trong thời kỳ mới. Việc đổi mới và nâng cao chất lượng đào tạo TS hiện nay là một nhiệm vụ phức tạp, cấp bách và là trách nhiệm của mỗi nhà giáo, nhà khoa học, nhà quản lý và của mỗi NCS cũng như của toàn xã hội./.